

התועדות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

אוצרות בפירוש רש"י

נחום ליבוביץ

שיחתנו מתקיימת לקראת יום ההילולא הכ"ח של כ"ק מרנא אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, ולרגל הופעתו של ספר חדש מדברי תורתו המוקדש לפירוש רש"י על התורה: **"אוצר ליקוטי שידות – רש"י על התורה"**. זהו כרך חדש בסדרת ה'אוצר', המאפשרת טעימה מהשפע הרב של משנתו – שפע שלאדם מן החוץ עשוי להיות מבלבל וקשה להתמצאות – בעריכה מאירת עיניים, בתוספת סיכומים ומבואות.

השיחה המאלפת מתקיימת עם הרה"ג רבי יצחק אייזיק קפלן שליט"א, מעורכי הסדרה, שגם כתב את המבוא לספר החדש.

רבי נחום יצחק אייזיק הוא גאון עילוי, ספרא וסייפא, שעל אף גילו הצעיר יחסית, כשטרם מלאו לו מ' שנים, נודע שמו לתהילה בקרב שוחרי התורה והחסידות ומאחוריו יכול עשיר של ספרים ומאמרים תורניים, בתחום החסידות החב"דית והחסידות בכלל. כך למשל סדרת "כתר שם טוב המבואר", שהוא נמנה בין עורכיה, שנודעה ונשתבחה בעולם התורה והחסידות בהיותה מבארת את דבריו הקצרים של מרנא אור שבעת הימים הבעש"ט זי"ע.

בן שיחי הוא בן הדור שגדל וצמח לאחר ג' תמוז תשנ"ד. אין זה סוד כי למרות השנים הארוכות שחלפו מאז נסתלקה נשמתו הגדולה והטהורה הרבי זי"ע לשמי רום, בדור החדש של החצר הליובאוויטשית לא נמצא פחות להט של דבקות והתקשרות, או היכרות עם הדקויות והניואנסים של חיי החסידות, מאשר בדור שלפניו. פלא הוא אמנם, אבל לכך כבר התרגלנו.

רבה נתחיל מן ההתחלה. לפנינו ספר העוסק כולו בפירוש רש"י על התורה. מנין קובצו הביאורים הללו? האם הרבי זי"ע היה נוהג למסור שיעור חומשי-רש"י בפני החסידים?

"אכן, משך עשרים וחמש שנה, מאז הסתלקות אמו ברכנית נ"ע בשנת תשכ"ה, נהג הרבי זי"ע ללמד בהרחבה בצהרי יום השבת, משך שעה ארוכה, דיבור אחד או שניים מפירוש רש"י על התורה על פרשת השבוע. היה זה חלק ממתכונת ה"פארברענגען", ההתועדות של שבת, שהתקיימה תחילה אחת לחודש – בשבת-מברכים – ועם השנים הלכה ונעשתה תכופה יותר ויותר. ההתועדות ארכה כארבע וחמש שעות, ובמהלכה היה הרבי נובע שפע דברי תורה בנגלה ובנסתר. במרכז עמד ה'מאמר', שהוא דרוש חסידות ארוך ועמוק במבנה החב"די המיוחד כפי אשר יסד רבינו בעל התניא נ"ע. ידועה ומפורסמת העובדה המופלאה, שכל השיחות, גם אלה שעסקו בסוגיות מורכבות ומורכבות פרטים, יחד עם מאמר החסידות, נאמרו בעל פה, מבלי שיהיה מונח לפניו ספר או אף פיסת נייר כלשהי.

חידוש בבית המדרש: ספר בסדרת 'אוצר ליקוטי שיחות',

המוקדש לביאורי רש"י של כ"ק מרן אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

על כל פרשיות התורה ■ שיחה מעמיקה ומרחיבת דעת עם

הרה"ג ר' נחום יצחק אייזיק קפלן שליט"א, מעורכי הסדרה, על

שיטת העיון והניתוח הייחודית בפירוש רש"י על התורה, היוצרת

סדר מופתי בשיטתו הכללית של ראש המפרשים ושופכת על

דבריו הקדושים אור צלול ובהיר ■ לקראת יום ההילולא הכ"ח,

שחל בשבת קודש ג' בתמוז: תשנ"ד-תשפ"ב

בישיבה בעשור שלאחר ההסתלקות, היינו מאזינים בשקיקה להתועדותיו אלה, וחשים, אף כי בזעיר-אנפין בלבד, משהו מן החוויה הרוחנית של השתתפות ב'פארברענגען' של שבת, ובתוכן, כמובן, השיחות של רש"י וסגנון המיוחד...

בספר שלפנינו שיחה אחת לכל פרשה. מפי הרב קפלן אני לומד שזו טיפה בים. במשך השנים ביאר הרבי על פי שיטתו כשמונה מאות דיבורים של רש"י.

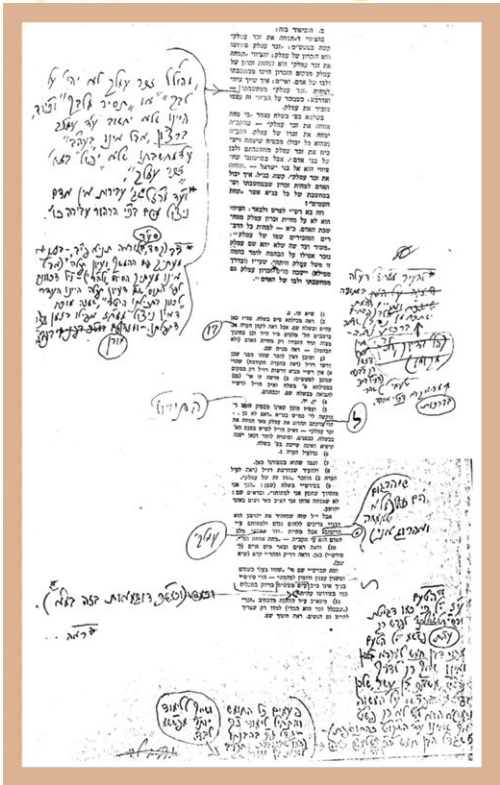
"ראה", אומר לי הרב קפלן, "אינני רוצה להשתמש במילים גדולות. הלא הציבור יחשוד בצדק שאין כאן אלא נטייתם של כל החסידים מאז ומעולם, לפאר ולרומם את מורם ורבים לעילא מן כל ברכתא... אני מבקש לנסות לומר את הדברים הבאים לא כחסיד המשבח את רבו, אלא מנקודת מבט של לומד ומעיין. לעניות דעתי, הציבור הרחב איננו מודע מספיק לכח החידוש הפלאי של הרבי זי"ע. שיחותיו גדושות רעיונות עם ברק מיוחד, המשקפים לא רק חריפות ומקוריות, אלא דרך וצורת לימוד ייחודית, ויותר מזה, הסתכלות והשקפה ייחודית..."

"אבל למה ללכת סחור-סחור, הבה נצלול אל הדברים עצמם, אשמח לנצל את ההזדמנות כדי להסביר בקצרה, בקווים כלליים, את דרך העיון שפיתח הרבי בפירוש רש"י על התורה, ולהיעזר בדוגמאות בקצירת האומר, אשר ללא כל ספק ימחישו היטב את כל אשר אמרתי לעיל..."

"בהתועדות הזאת הוקדש, כאמור, פרק נכבד לעיון בדברי רש"י. תחילה היה הרבי מעלה קושיות רבות על דברי רש"י, ועורם אותן זו על גבי זו. הן בתוכן הדברים, הן בדקדוק הלשון, הן בהשוואת דבריו עם מקורותיו במדרש (על נקודה זו נרחיב להלן). אחר כך היה מביא את דברי גדולי מפרשי רש"י בנידון. רבי אליהו מזרחי – הרא"ם, המהר"ל ב"גור אריה", הלבוש ב"לבוש האורה", ועוד, ושוקל וטר בדבריהם. "מפרשים זאגן..." "אנדערע מפרשים זאגן..." לאחר הפסקה של ניגון היה פותח בדיבור הענין וביישוב הקושיות, בדרך כלל באמצעות יסוד אחד כללי המבאר הכל כמין חומר. "הדברים היו נאמרים בחיות רבה, בהתלהבות וברתחא-דאורייתא מיוחדת, מלווה בתנועות ידיים אופייניות (בהן הבחינו רק חדי העין, מאחר שידיו של הרבי היו מוסתרות תמיד תחת השולחן), בסגנון שהיה שמור לשיחות של רש"י בלבד..."

אתם מתארים את הדברים ממש כאילו חוויתם זאת בעצמכם...

"אכן, חוויתי. אמנם לא באופן ישיר – הסתלקותו של הרבי זי"ע לגנוי מרום, בג' תמוז תשנ"ד היתה סמוך ליום הולדתי התשיעי... – אולם זאת יש לדעת, כי תקופה מסוימת, בשנים תשל"ח-תש"מ, עקב הוראות הרופאים התקיימה התועדות השבת במוצאי שבת, כדי שדברי הרבי יושמעו במערכת ההגברה כך שלא יתאמץ לדבר בקול רם. התועדות אלה הוקלטו במלואן. מיותר לומר שחבריי ואני, שעשינו את שנות לימודינו

הגהות והוספות על השיחה בכתובת יד קדשו

מקצוע בפני עצמו

מה כוונתכם כשאתם מדברים על "שיטת לימוד" בפירוש רש"י. על פניו, רש"י על התורה איננו ספר קשה ללימוד והבנה, לכל הפחות ברמת הפשט... "לכאורה הצדק עמך. פירוש רש"י – אולי מלבד ענייני הדקדוק שבכו... – נקרא ונלמד בקלות יחסית על ידי הכל, 'כקטן כגדול'. ולא לשווא התחבב כל כך על עמך בית ישראל לאורך הדורות, זאת כמובן מלבד סגולתו ומעלתו הרוחנית הידועה. אבל כאשר נעמיק קמעה, נגלה כי עלינו לברר כמה וכמה שאלות מהותיות ויסודיות באשר לטיבו מגמתו של הפירוש.

"לכאורה, רש"י מציין בעצמו את דרכו בפירוש התורה, לא אחת ולא שתיים: "ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא". בדבריו אלה הוא למעשה מניח לראשונה את ההבחנה המוכרת לנו בין ה"פשט", שהוא הפירוש הישיר והגלוי של הכתובים, לבין ה"דרש", המגלה בפסוקים משמעות נוספות עלידי צורות קריאה ולימוד מיוחדות, הלא הן המידות שהתורה נדרשת בהן.

"ואכן, כל לומד חומש ומפרשו מבחין בין הפירושים הידועים בדרך הרמז והדרש, בעקבות מדרשי ואגדות חז"ל, ובין פירושי הפשטנים, ובראשם גדולי רבותינו הראשונים, הרשב"ם, רבי אברהם אבן-עזרא, ר' יוסף בכור שור, ועוד, המפרשים את הכתובים לפי משמעותם המילולית, כללי הדקדוק וההקשר הכללי, והרואים במדרשים תחום נפרד בפני עצמו. אין צורך לומר שאין הדברים נוגעים זה בזה, שהרי דברי תורה הם "כפטיש יפוצץ סלע" – "מה סלע זה מתחלק לכמה ניצוצות, אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים", וכפי שמאריכים הן הרשב"ם והן ראב"ע בהקדמותיהם.

"על רקע זה, פירוש רש"י מעורר מבוכה מסוימת, שנדרשו לה לאורך הדורות רבים מפרשיו. לכאורה, למרות הצהרתו שבא לפרש רק פשוטו של מקרא, למעשה יותר ממחצית מפירושו הוא שואב מתוך אוצר המדרש והאגדה של חז"ל, אף כשהדברים נראים רחוקים מאוד מן המשמעות הפשוטה של הכתוב, כפי שהעירו המפרשים. כך לדוגמא כותב בעל ספר זכרון: "ברוב פסוקי התורה מניח פשט הכתוב ומביא מדרש ז"ל". לכן יש הרואים את פירוש רש"י מעין לקט של מדרשי חז"ל על הפסוקים. אבל גם אם נתעלם מהגדרתו

של רש"י עצמה את פירושו כ"פשט" – הרי במקומות לא מעטים אנו מוצאים להדיא שהוא ממאן לפרש את המקרא על פי המדרש בנימוק שאין הדברים הולמים את פשוטו של מקרא. ואם בזאת לא די – יש שרש"י כותב "לא ידעתי פירושו" אף שלפנינו שפע פירושים מדרשיים ידועים בדברי חז"ל על אותו הכתוב! ומכך נראה בעליל כי לא היתה דעתו נוחה מפירוש פשט המקרא על פי דרשות אלה.

"גם במקומות שרש"י מביא מן המדרש, כאשר משווים את לשונו עם המקורות הידועים לנו, לא תמיד קל לדרת לסוף דבריו. לרוב הוא בורר דעה אחת או שתיים מתוך רבות, ולא אחת הוא מעורר תמיהה כאשר בתוך פירוש אחד הוא מצרף זו לזו דעות שונות ואף סותרות. וכשהוא מצטט את הגמרא או את המדרש, אין הוא מסתפק רק בקיצור הלשון, אלא מנסח את דבריו באופן שיוצר לפעמים שינוי תוכן ממשיים. לכל הנקודות הללו הבאנו דוגמאות מפורטות במבוא לספר החדש".

ומה באמת ההסבר לעניין?

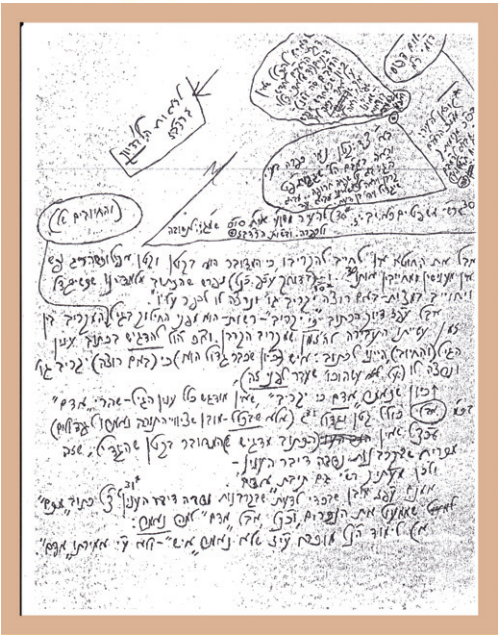
"בראש ובראשונה, כפי שהיה הרבי זי"ע מדגיש בשיחותיו שוב ושוב, כדי ללמוד ולהבין את פירוש רש"י כדבעי, עלינו לראות אותו כחיבור שלם בפני עצמו, הכולל את כל הנצרך להבנת המקרא על פי הדרך שסלל רש"י. מה שקורה לעתים קרובות הוא, שהלומד 'משלים' את החסר לו בהבנה על ידי ידע נוסף ממקור אחר, אבל בכך הוא מחמיץ את הכוונה והמגמה של רש"י.

"אביא לעינין זה דוגמא מעניינת מפרשת שבוע זה, מדברי רש"י שהרבי זי"ע עוסק בהם בהרחבה. רש"י מביא את דברי חז"ל במסכת תענית, שעניי הכבוד ליוו את בני ישראל במדבר בזכות אהרן הכהן, וכשנסתלק אהרן סרו העננים. ומה ארע אחר כך? הכל יודעים להשיב על-פי המשך דברי חז"ל, שהעננים חזרו, יחד עם באוהה של מרים, בזכותו של משה.

"אלא שאם נעיין בפירוש רש"י, נגלה שענין החזרה אינו מופיע בו כלל! על הפסוק "וישמע הכנעני" כותב רש"י "שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד", אבל בשום מקום אין רש"י מזכיר את חזרתם של העננים. לידו של רבינו, "ההשלמה האוטומטית" שעושה הלומד, מפני שלמד את מסכת תענית, היא שגויה. פירוש רש"י מיועד ל"בן חמש למקרא" שעדיין לא סיים את הש"ס, ואם כדי להבין את המקרא יש צורך לדעת דבר המופיע במסכת תענית, היה על רש"י להביאו בפירושו. וכיון שרש"י לא ציין את חזרת העננים בזכות משה, משמע שידיעת דבר זה אינה חלק מדרכו של רש"י בפירוש הכתובים.

הספר החדש 'אוצר לקוטי שיחות' – ביאורים ברש"י

ענייין שלם שהוסיף הרבי זי"ע בעת הגהת 'שיחה' (בין הדברים ניתן לראות ציטוט לשון שו"ת הרדב"י, כשבצדו הוראה ליחזורים 'לראות הלשון בדיוק ברדב"ז')

"אבל כאן עולה כמובן התמיהה: וכי מה הגן על בני ישראל במשך כל החודשים שמפטירת אהרן ואילך, "לכל יכה בהם שרב ושמש"? ואיך ידעו לכוון את דרכם ללא הענן ההולך לפניהם "לנחותם הדרך"? וכיצד היו מוגנים מנחשים ועקרים ושאר חיות רעות? והלא לא מצינו, בין תלונות בני ישראל, תלונה על הענן שהסתלק מהם, כפי שהתלוננו על העדר מים עם הסתלקות הבאר...

"כדי להשיב על כך, הרבי זי"ע סוקר את כל המקומות שבהם מוזכרים בדברי רש"י העננים שהקיפו את בני ישראל, ומוכיח שלפי דרכו של רש"י, "ענן" ו"ענן הכבוד" לאו היינו הך. ישנו ענן שתפקידו "לנחותם הדרך", ישנו ענן לצל, ישנו ענן המיישר הרים והורג נחשים ועקרים, ויש "ענן הכבוד", שכשמו כן הוא – תוספת שמירה והגנה לשם כבוד; ענן מיוחד המראה לעין כל את כבודם וחביבותם של ישראל. וענן מיוחד זה בא בזכות אהרן ונסתלק בפטירתו, ולפי דרך רש"י על התורה אכן לא חזר. בכל המסעות שמפטירת אהרן ועד כניסת בני ישראל לארץ היה ענן זה חסר – אות לחסרוננו של אהרן הכהן. על כן "וישמע הכנעני", שהיה סבור ששר חנם של בני ישראל ח"ו לפני המקום, שהרי ענן הכבוד איננו.

"זאת, כאמור, דוגמא למושג העיון ברש"י כמקצוע בפני עצמו, ולא רק כמקור חלקי המצטרף לעוד מקורות המבארים יחד את המקראות".

עולמו של 'בן חמש למקרא'

ועדיין לא השכנו על השאלה – אילו חלקים מדברי חז"ל בחר רש"י להכליל בפירושו, ואילו לא? ומה המענה לחוסר הבדירות סביב ענין הפשט והדרש בפירושו?

"לאחר שהבנו שפירוש רש"י הוא חיבור שלם, המספק ללומד את כל הדרוש לו על מנת להבין את המקרא לפי דרכו, נוכל לשרטט את מגמתו הכללית של רש"י בפירושו.

"למעשה, כאשר דנים על ההבדל בין הפשט לדרש, השאלה היסודית והחשובה ביותר היא – מהו בעצם ה'פשט'? על שאלה זו נשתברו הרבה קולמוסים, מן הדורות הראשונים ועד דורנו אנו. ובכן, לידו של הרבי זי"ע, רש"י, ראש המפרשים, צעד בענין זה בדרך משלו: בכותבו את פירושו, ראה בעיני רוחו את דמות התלמיד העושה את צעדיו הראשונים בלימוד המקרא, כהוראת חז"ל: "בן חמש למקרא" 'פשט' לידו של רש"י הוא, אפוא, פירוש המקראות בדרך המתיישבת על לבו של 'בן חמש למקרא'.

לרש"י? מה בתוכן הכתובים הזקיקו לפנות אל המדרש? וכמו שהעיר בעל "משכיל לדוד": "ואני בעניי הבינותי דלא נחית רבינו לדרשה אלא אם כן הוכרח". "הוכרח" — כלומר, נצרך לכך על מנת לבאר את פשט הכתובים לפי דרכו.

בשלב זה, פותח הרב קפלן חומש בפרשת קורח וקורא בהטעמה את דברי רש"י בפתיחת הפרשה: "פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא". "הט"ז על אתר שאל שאלה מתבקשת: מה לרש"י 'לחלק ציונים' למדרש חז"ל? וכי יש מדרש יפה ומדרש שאינו יפה? הרי לימדנו רבותינו עונשו של 'האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה'. הרבי תירץ את השאלה בדרכו עם קורטוב חריפות: רש"י כותב במסכת שבת לענין נשיאת כלי זיין שבת לעתיד לבוא, שאף על פי שבזמן הזה תכשיטין הן לו ומותר לצאת בהם לרשות הרבים, לעתיד לבוא 'מתוך שאינו צריך אינו נאה'. כלומר, מנקודת מבט של פירוש רש"י, המדרש הנאה הוא מדרש שהבנת הכתובים בדרך הפשט צריכה לו, ועל מדרש כזה אפשר לומר "יפה נדרשת".

"מתוך עיקרון זה קבע הרבי כמה וכמה כללים: מתי יסתפק בפירוש אחד ומתי יכתוב שניים ושלושה פירושים. מתי יפרש את התיבה בלבד, ומתי את הענין כולו. מתי יביא את דברי חז"ל בשלימותם, ומתי יצטט מהם רק את המוכרח. כללים אלו רוכזו ונתבארו על ידי הרב הגאון החסיד רבי טוביה בלוי שליט"א בספר שלם הקובע ברכה לעצמו: 'כללי רש"י'".

אבל רש"י בפירושו דווקא מזכיר מדי פעם עניינים כמו סמיכות הפרשיות, וכן "מלא כתיב", "ספר כתיב", ועוד עניינים שהגדרתם בדבריכם כשייכים לעולם הדרש.

ובכן, כאן הגענו ללב העניין. הרבי הדגיש שוב ושוב, שכאשר רש"י פותח בשאלה של מדרש, כגון 'למה נסמכה', זו לעולם אינה השאלה שבא לתרין. לעולם ישנה אירעבנה יסודית בפשט הכתובים, שרש"י מיישב אותה באמצעות המדרש של 'למה נסמכה'. השאלה היא לעולם שאלה של פשט ממש, שאלת 'בן חמש למקרא'.

תוכלו לתת דוגמא לענין זה — כיצד שאלה ותשובה של דרש משמשות לצורך הבנת הפשט?

"יש דוגמא שבעיניי היא מאלפת, בגלל מה שאפשר לכנות 'הגאונות שבפשטות'. במעשה יהודה ותמר נאמר "ויגיד לתמר לאמר הנה חמך עולה תמנתה לגון צאנו". כותב רש"י על פי הגמרא בסוטה: "ובשמשון הוא אומר 'יורד שמשון וגו' תמנתה", [אלא] בשיפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן". המפרשים לא ראו צורך להסביר את דברי רש"י אלו, שנראים פשוטים וישרים. אולם הרבי מעמיד כאן כלל גדול: כאשר רש"י נדרש לסתירה בין שני כתובים, לעולם יעשה זאת במקומו של הכתוב השני, שהרי בעת לימוד הכתוב הראשון שאלת הסתירה עדיין אינה מתעוררת ללומד. ואם ראה רש"י לתרין כאן סתירה בין הכתוב לכתוב בספר שופטים — אות הוא שיש כאן שאלה אחרת של "בן חמש", שרש"י מיישבה באמצעות הסתירה. זאת ועוד: בגמרא הובא תחילה יישוב אחר לסתירה זו: "שתי תמנאות היו, חדא בירידה וחדא בעליה". ולמה בחר רש"י דווקא בתירוק השני?

"אלא שהשאלה העומדת בבסיס הענין היא — לשם מה הודגש לתמר "הנה חמך עולה תמנתה"? למאי נפקא מינה אם הוא עושה את דרכו בעליה, בירידה או במישור? ומבאר רש"י, שכיון ש"בשיפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן", היתה תמר צריכה לדעת מאין יבוא — מלמעלה או מלמטה — כדי שתדע היכן להמתין לו... ומעתה מובן שאין רש"י יכול להיעזר בתירוק הראשון בגמרא, ש"שתי תמנאות היו", כי מאחר שכאן עוסקים אנו בתמנע זו שבעליה, הרי רק דרך אחת מובילה אליה, ואין תירוק זה מועיל לנו אפוא לבאר מדוע הודגש הדבר שיהודה עשה דרכו בעליה דווקא...

"הרי זו דוגמא מובהקת לנידון: רש"י פותח את פירושו בשאלה, אולם למעשה השאלה היא רק אמצעי כדי לבאר את הענין האמיתי הדורש ביאור, והמתבאר היטב על פי השאלה והתשובה ששאב רש"י מדברי חז"ל.

"אם כן, כדי להבין את כוונת רש"י לאשורה, לא די ללמוד את דבריו כאילו מדובר בפרפראות על הכתוב...

כ"ק רבינו זי"ע בדברי תורה בהתועדות קודש

דיבורים חסרי תכלית או כפילויות מיותרות. אף הוא מבין שלא ייתכנו כתובים הסותרים ומכחישים זה את זה. "היותו של פירוש פלוני 'פשט' אינה נקבעת אפוא רק לפי טיבו של הפירוש עצמו. אף כי בוודאי, במקום שאפשר, מעדיף רש"י את הפירוש הקרוב אל המשמעות המילולית, הרי יש לך פירוש מילולי הרחוק מן הפשט הרבה יותר מן המדרש, שכן הקושי שהוא מעורר בהבנת הכתובים מרחיק אותו עשרת מונים מעולמו של 'בן חמש למקרא'.

"לפיכך בורר לו רש"י מן התלמודים, מן המדרש ומן האגדה, את מה שנחוץ כדי ליישב את המקרא על-פי פשוטו, שכן כתב בתחילת פירושו: "אני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא, ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו". ודייק רבינו: אגדה הבאה רק במקום שיש צורך ביישוב המקרא ("מיישבת דברי המקרא"), והמיישבת את המקרא לא בדרך הרחוקה מן הפשט, אלא "על אופניו" (על "כנו וסדר התיישבותו") של המקרא.

"נמצאנו למדים, שבכל מקום שמביא רש"י דברי מדרש ואגדה, עלינו לחפש אחר ההכרח לדברים מתוך הפשט. בבואנו לדון בדבריו של רש"י, השאלה הראשונה אפוא שעלינו לשאול היא: מה הוקשה לו

"בן חמש למקרא' הוא אמנם רק ילד, אך אין פירוש הדבר שהוא שוטה, רשלן או שכחן. אין ספק שרש"י פונה בדבריו אל תלמיד נכון ובעל זכרון מעולה. אלא שכאשר 'בן חמש למקרא' ניגש אל המקרא, מגמתו ושאיפתו שונות תכלית השינוי מאלה של התלמיד בבית המדרש, הוא 'בן חמש עשרה לגמרא'. השאלות הטורדות אותו, שבעטין הוא נזקק לפירוש, אינן שאלותיו של הדרשן. אין הוא מוטרד מענייני חסרות ויתירות או מסמיכות הפרשיות, הוא אינו חוקר אחר טעמי שמות האישים והמקומות שבמקרא, ואף אינו מבקש כלשון הכתובים רמז לכל פרטי ההלכות. מה שנחשב קושיה גדולה עבור הדרשן — הבהיר הרבי — יתכן שאינו שאלה כלל אצל 'בן חמש למקרא'.

"אלא שהיצמדות מוחלטת אל הפירוש המילולי, והתעלמות מאוצר הרעיונות והמשמעויות שמעניק לנו עולם המדרש והאגדה, תותיר את הלומד הצעיר בלתי מסופק. אפילו 'בן חמש', שאינו מעמיק עדיין במשמעויות הנסתרות שבדברי התורה, שואף להבנה רציפה ועקבית בפסוקים ולתפיסת ההשתלשלות ההגיונית של המאורעות. גם לו ברור כי אין בתורה

”מתוך עיקרון זה קבע הרבי כמה וכמה כללים: מתי יסתפק בפירוש

אחד ומתי יכתוב שניים ושלושה פירושים. מתי יפרש את התיבה בלבד,

ומתי את הענין כולו. מתי יביא את דברי חז"ל בשלימותם, ומתי יצטט מהם

רק את המוכרח. כללים אלו רוכזו ונתבארו על ידי הגאון החסיד רבי טוביה

בלוי שליט"א בספר שלם הקובע ברכה לעצמו: 'כללי רש"י'”

קהל החסידים מאזין לדברי אלוקים חיים בהתוועדות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע

התורה מאידך, בפרט בדרך שתאפשר להפיק מן הדברים מוסר השכל והוראה בעבודת האדם לקונו. "שני פתגמים היו שגורים על לשונו של הרבי בענין זה. האחד, דברי השל"ה הקדוש בספרו: "בכל דיבור ודיבור של רש"י יש בו נסתרים עניינים מופלאים", והשני, המובא בשם אדמו"ר הזקן בעל התניא: "פירוש רש"י על החומש הוא יינה של תורה". אבל תמיד הדגיש כי עניינים גנוזים אלה לא יתגלו מבלי שתושג תחילה הבנה נכונה של פשט הדברים".

זה נשמע מסקרן. נשמח לְשמוע או דוגמא או שניים. הרב קפלן בוחר בפירוש רש"י על הפסוק "לא תעמוד על דם רצח" — "לראות במיתתו, ואתה יכול להצילו, כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו", ואלו דבריו:

"בשבת פרשת קדושים תשמ"ו נשא הרבי משא ארון על דיבור זה של רש"י. כדרכו בקודש, דקדק בכל פרט ופרט בדבריו, וביאר לפי דרכו את משמעות הלאו לפי שיטת רש"י, ומה החידוש והתוספת בכל אחת מהדוגמאות שהביא בתוך פירושו. בסיום השיחה הוסיף והשמיע דברים חוצבי להבות אש: מורנו הבעש"ט לימד שכל דבר שיהודי רואה או שומע איננו לבטלה ח"ו אלא מכון מלמעלה, והיינו, שאם הקב"ה זימן שאראה מאורע מסוים הצריך תיקון, משמע שעלי הדבר מוטל לתקן את אותו הדבר. וזהו מרמוז בלשון רש"י "לראות במיתתו" — ואתה יכול להצילו". העובדה שמשמים הראו לזה דבר זה — אות וסימן הוא ש"אתה יכול להצילו", שניתנו לך הכוחות לפעול לחיקונו של הדבר. ואם כן, הרי הכתוב צווח ואומר "לא תעמוד על דם דעך"!

"ודוגמא נוספת — מפירוש רש"י האחרון לפרשת נשא, על הפסוק "וישמע את הקול מדבר אליו". כה פירש רש"י: "יכול קול נמוך, תלמוד לומר את הקול, הוא הקול שנדבר עמו בסיני, וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל". לכאורה מרכיב רש"י בדיבור אחד שני עניינים שונים. תחילה ביאר הרבי את ההכרח לעניינים אלה מתוך פשט הכתוב, ואת הקשר ביניהם בדרך הפשט, ואז הוסיף ענין של "יינה של תורה". מאחר ש"הוא הקול שנדבר עמו בסיני" — לכן הכרח הוא שקול זה ייפסק ולא יצא חוץ לאוהל. שכשם שמצינו בקול של מתן תורה הפסק בזמן, "במשוך היוכל המה יעלו בהר" ופירש רש"י "כשימשוך היוכל הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול", והטעם מובן, כי ההתגלות של מתן תורה אינה יכולה להיות נשמעת בעולם בכל עת, שכן התגלות עליונה שכזו אינה מותרת מקום

עוד הרעיונות קולחים מפיו של בן שיחי, ואני חש כי נוכל לשבת כך עד אור הבוקר... מטה אני אפוא את השיחה לאפיק שונה במקצת.

"יינה של תורה"

עד כה עסקתם רק בתחום ההתעמקות בפשט הכתובים. אבל האם היו בשיחות הללו גם דברי התעוררות וחיוק לַעבודת ה', כדרך רועי החסידות?

"אמת. לאחר הביור של דברי רש"י בדרך הפשט, לעתים קרובות היה הרבי מוסיף וטווה את חוט הביאור הלאה, אל עולם העיון הלמדני מחד, ואל עולם פנימיות

שער הספר 'כללי רש"י' שליט"ו וסידר הגאון החסיד רבי טוביה בלוי שליט"א מביאורי הרבי זי"ע

אלא לעולם יש לחפש את הענין בפשט הכתובים, המתבאר והמוכן לאור המדרש או האגדה שהביא רש"י.

"וזה היתה דרך רבינו בשיחותיו: תחילה פתח כאמור בסדרת שאלות. למה בחר בפירוש זה ולא אחר. למה שינה מלשון המדרש. למה העתיק בדיבור המתחיל תיבה מסוימת שלכאורה לא התייחס אליה בפירושו. ומתוך הקושיות האלה היה ניגש אל הנושא הכללי בפשטם של כתובים העומד ביסוד פירושו של רש"י, אשר גילוי מסלק ממילא את השאלות וחושף את העומק והדיוק הטמון בדברי רש"י הקדוש.

"אגב כך, ראוי להעיר שדרך הרצאת השאלות על רש"י לבדן היתה ענין נפלא כשלעצמה. בהשגחה פרטית שמעתי השבוע מפי אחד מתלמידיו של הגאון רבי נחום פרצוביץ זצוק"ל, ראש ישיבת מיר, שרבי נחום היה נוהג להצביע על השאלות ב"ליקוטי שיחות" כאות ומופת לדרך שבה יש להעמיק ולדקדק בלשונות רבותינו הראשונים ז"ל. ומי שרגיל ב"חידושי ר' נחום", ובשיטת הדיוק שלו בלשונות הראשונים, ודאי לא יתפלא על כך".

"אינון דדייקין"

יש הרואים את ענין דקדוק הלשון כעיסוק בקטנות, כהתמקדות בטפל ביום להבנת הרעיון הכללי שהוא העיקר...

"למעשה, בדרך הלימוד של הרבי ההפך הוא הנכון. דווקא דרך הדקדוק בפרטי הפרטים והלשונות ניתן לחלץ את האור הגדול שגנוז חז"ל ורבותינו הראשונים בדבריהם, ובלשון הזהר הקדוש: "עשה למחכה לו — מאן למחכה לו? אינון דדייקין למילי דחכמתא"...

"אפתח בדוגמא אחת, שבעיניי היא ממש פלאי פלאים. הנדון הוא פירוש רש"י האחרון שבפרשת שמני. בפסוק נאמר "ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל". ומפרש רש"י: "בין הטמא ובין הטהור — והלא כבר מפורשים הם! אלא בין טמא לך לטהור לך, בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו". ושוב, על "ובין החיה הנאכלת" — "הלא כבר מפורשים הם, אלא בין שנוולדו בה סימני טרפה כשרה לנוולדו בה סימני טרפה פסולה". ודקדק רבינו זי"ע: מדוע בדיבור הראשון מביא רש"י דוגמא מענין שחיטת רוב סימנים, ובדיבור השני — מענין סימני טרפה? אלא שאם השחיטה פסולה, הבהמה נעשית נבלה, והריהי מטמאה, וזהו "להבדיל בין הטמא ובין הטהור". אבל טרפה שנשחטה כהלכתה אינה מטמאה אלא רק אסורה באכילה, וזהו "בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל"...

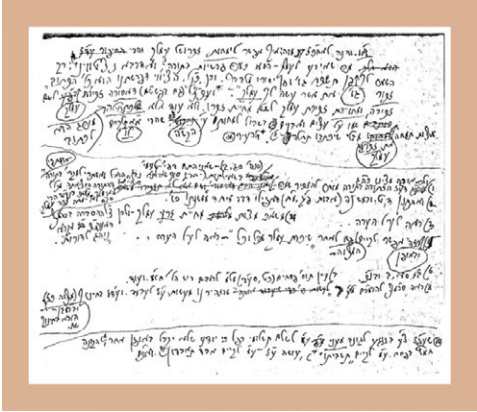
"כאן מדובר בדיוק משמעותי יחסית, אבל לפעמים מדובר בהבחנה בין שתי מילים נרדפות לכאורה, וכגון בדברי רש"י על מכות מצרים: "שהיתה המכה משמשת רביע חודש, ושלושה חלקים היה מעיד ומתרה בהם". וחידש הרבי: "מעיד" ו"מתרה" לאו היינו הך. עדות היא דבר ודאי, כאדם המעיד על המתרחש, ואילו התראה היא אזוהרה על מה שעלול לקרות אם לא ייטיב המזוהר את דרכיו. במכות מצרים אכן מצינו משני הסוגים: היו שבאו כעונש על העבר — "והנה לא שמעת עד כה... הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם", ודברי משה עליהן עדות היו, ויש שהיו תלויות בעתיד — "ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים", והיה משה כמזהיר ומתרה עליהן.

"לפעמים רש"י חוזר על אותו פירוש במילים שונות. כך למשל הפירוש למלה "טטפת" שנמצא בפירוש רש"י פעמיים, לראשונה בפרשת "והיה כי יביאך": "ועל שם שהם ארבעה בתים קרוין טטפת — טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים". ושוב בפרשת "שמע ישראל", ושם בלשון זו: "ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת — טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים". למה פתח רש"י בבתים וסיים בפרשיות? ובכן: פרשיות "קדש" "והיה כי יביאך" שבתפילין נאמרו מיד לאחר יציאת מצרים, ואילו "שמע" "והיה אם שמוע" נאמרו רק לאחר ארבעים שנה. אם כן, בפרשת "והיה כי יביאך" עדיין לא היו יכולים להצטוות על ארבע פרשיות, אלא על ארבעה בתים בלבד! רק לאחר ארבעים שנה הושלמו התפילין, והפעם היו ב"טטפת" — ארבע פרשיות..."

”בשנים מאוחרות יותר, הרבי ביקש מהציבור להציע ולהעלות שאלות על פירוש רש”י. ואכן, בכל שבוע היו תלמידי הישיבות והאברכים מוציאים לאור קונטרסים של שאלות והערות. הרבי היה מעיין בהם, ומתוכם בוחר דיבור או שניים של רש”י שעליהם הרחיב

ופאה דווקא? זאת ועוד: במקור הדברים בתורת כהנים נזכר גם ”מעשר עניי”, ואילו רש”י משמיט זאת!

”ראשית הרבי מתקן את הנוסח ברש”י על פי הגירסא המקורית, כפי שהיא בתורת כהנים ובכתבי יד של רש”י: ”אמר רב אבירדמס ברבי יוסי”. מה יודעים אנו על תנא זה — רבי אבירדמס ברבי יוסי? ובכן, בירושלמי מצינו מעשה ביהודה איש הוצי, שנשמן במערה שלושה ימים כדי למצוא ”מנין שחיי עיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת”, והדבר לא עלה בידו, עד שבא לפני רבי יוסי, רבי יוסי קרא לבנו רבי אבירודימס כדי שיחזיק לו תשובה. ”אמר ליה: תהיינה הערים האלה, תהיינה עיר ועיר ואחר כך ומגרשיה סביבותיה”. מכאן מובנת מאליה המעלה

סעיף שלם בשיחה שהוסיף הרבי זי"ע בכתי"ק

המיוחדת של נתינת לקט שכחה ופאה. בעוד בכל שאר מיני הצדקה קיימת ביד הנותן טובת ההנאה לתת את הצדקה לעניים הקרובים אליו, וכך ראוי, בהתאם לדין הקדימה של ”עניי עירך”, שלימדינו רבי אבירדמס עצמו! — הרי דווקא כאן מצוה התורה ”לעני ולגר תעזוב אותם”, והנותן אינו רשאי להעדיף עני אחד על חבירו. הרי שבמצוות אלו בולט במיוחד ה”קרבן” שבנתינה — כ’אילו בנה בית המקדש ומקריב קרבנותיו לתוכו”.

עצות לניהול ה’רביסטעווע’...

ברשותכם, נחזור לרגע לדרך מסירת הדברים. האם היה ידוע מראש על מה ידבר הרבי? היה איזה דף של מראי מקומות לקראת השיעור?

”בדרך כלל הרבי אכן היה מודיע מראש איזה רש”י יבאר, ומה יהיה הנושא הכללי שבו יעסוק. מאחורי ענין זה יש סיפור מענין: בהתוועדויות היה משתתף יהודי יקר בשם רבי יוסף וולדמאן. אדם בר אוריין, צנוע ונחבא על הכלים, שנמנה על תושביה הוותיקים של שכונת קראון-הייטס, והיה מתענג על ההתוועדויות אף שלא נמנה על עדת החסידים. למעשה כולנו חבים לו הרבה מאוד, שכן בתום השנה הראשונה ביקש הרבי לחדול מאמירת הביאורים ברש”י, ורק בזכות בקשתו והפצרתו של רבי יוסף נמשך הענין לאורך כ”ד השנים הבאות.

”בשנת תשכ”ה, השיחה עסקה באופן קבוע בפירוש הראשון והאחרון של רש”י על הפרשה, והוא היה

מתכוון היטב ולומד את דברי רש”י עם כל המפרשים לקראת ההתוועדות. אבל בשנים הבאות השיחה נסובה על אחד או יותר מדיבורי רש”י באמצע הפרשה, ולרבי יוסף לא היתה דרך לדעת על כך מראש. בהזדמנות מסוימת סיפר איך ישב עם ידיד ואמר לו: ”כמה טוב היה לו היינו יודעים לפני ההתוועדות איזה רש”י יילמד הפעם”. אותו ידיד דחק בו לבקש מהרבי להודיע על כך מראש. בתחילה הוא היסס ואמר לעצמו: מי אני שאבוא לרבי בהצעות מה לעשות וכיצד לנהל את ה’רבי-סטעווע’... — אבל בסופו של דבר התגבר על חששותיו, והעביר לרבי מכתב ובו בקשה ברוח זו. ואכן, מאז היה הרבי מודיע לו, לרוב בפתק סמוך לכניסת השבת, את הנושא שבו תעסוק השיחה, וכך נודע הדבר כמובן לכלל החסידים.

”הרבי ייקר אותו מאוד, משום שהוא האזין לדברי הרבי לא מתוך ‘חסידות’ ו’התקשרות’, אלא מתוך התעניינות בדברי התורה עצמם, כמי שבא לשיעורו של ‘מגיד שיעור’ טוב. כיון שכך הוא רצה להתכונן היטב לשיעור שהיה יקר בעיניו. הרבי הביע לא פעם את מורת רוחו מאלו היושבים בהתוועדות רק מצד חובת החסידות, אבל אינם מתעניינים באמת בתוכן הדברים... ”בשנים מאוחרות יותר, הרבי ביקש מהציבור להציע ולהעלות שאלות על פירוש רש”י. ואכן, בכל שבוע היו תלמידי הישיבות והאברכים מוציאים לאור קונטרסים של שאלות והערות. הרבי היה מעיין בהם, ומתוכם בוחר דיבור או שניים של רש”י שעליהם הרחיב.

נבקש לשמוע מעט על סדרת ליקוטי שיחות, שכוללת גם את השיחות על רש”י. השיחות שאמר הרבי זי”ע הועלו לאחר השבת על הכתב על ידי צוות כותבים, ולא על ידי הרבי בעצמו. הלא כן?

”נכון הוא שהרבי לא כתב בעצמו, אבל היה מעורב מאוד בעריכת וסידור הדברים, ובתוך השיחות שלפנינו יש בהחלט גם סעיפים שלמים שהעלה על הכתב בעצמו.

”למעשה, ממסירת הדברים בהתוועדות ועד צאתם לאור בסדרת ליקוטי שיחות היה תהליך שלם. אנו מדברים על התוועדויות שהתקיימו בשבת, ולכן בראש ובראשונה התקיימה במוצאי שבת קודש ‘חזרה’, שבה היו מתאספים ומשחזרים את כל הנאמר. כאן בלטה כמובן דמותו של הגאון החסיד רבי יואל כהן זצוק”ל, שנתבקש בשנה האחרונה לישיבה של מעלה. אגב ה’חזרה’ היו עולות שאלות שונות, ואותן היו מעלים על הכתב ומעבירים לרבי. הרבי היה משיב בכתב על גליון השאלה, לפעמים במילים קצרות ולעתים בהרחבה רבה.

”הזכרתי את הקונטרסים של חידושי התורה בהם היו תלמידי הישיבות והאברכים מפרסמים קושיות והערות על השיחה שנאמרה בשבת. חסידי קמאי היו נרתעים עד מאוד מיחס כזה לדברים שנאמרו באותו מעמד קדוש, שהיו בעיניהם דברי אלקים חיים — להקשות קושיות על ה’תורה’ שאמר הרבי! — אבל הרבי עודד זאת מאוד, ובהתוועדות הסמוכה היה מתייחס לשאלות מרכזיות שעלו בקונטרסים ולדון בהן.

”שו”ת זה, שהתקיים בכתב ובעל פה, נוסף לרשימת השיחה על ידי חברי המערכת. הרבי היה מגיה את הרשימה ביסודיות, מתייחס לשאלות וספקות שעלו בתוך תהליך הכתיבה, ומוסיף בכתב יד קדשו הערות והרחבות רבות, לאחר מכן היו חברי המערכת מכינים טיוטה נוספת ומכניסים אותה אל הקודש פנימה להגהה סופית. רק לאחר ההגהה השניה היתה השיחה רואה אור בקונטרסי ‘ליקוטי שיחות’.

ארשה לעצמי להעיר, שיש משהו מעט יוצא דופן בסגנון של ה’ליקוטי שיחות’. למי שלא הורגל בכך מנעוריו, הקריאה אינה תמיד קלה וקולחת.

”זה נכון של’ליקוטי שיחות’ סגנון ייחודי משלו. יש בו מטבעות לשון ייחודיים וגם דרכי ביטוי והבעה אופייניות לו. ה’ליקוטי שיחות’ גם היה חלוץ בתחומים מסוימים, שלאחר מכן נעשו סטנדרט מקובל בעריכת תורנית, כגון בשפע ההפניות והערות השוליים. אבל גם אם נדרש מעט מאמץ כדי להתרגל לסגנון, דומה שלאחר שיחתנו הארוכה, לא קשה להגיע למסקנה שזהו שיח משלם ביותר. במעט יגיעה, ימצא הלומד — כפי שמכריז ואומר שם הספר המונח לפנינו — ‘אוצר’ של ממש”.

לבחירה חופשית של האדם — כך מוכרח גם ההפסק במקום, כיון שהקול ששומע משה הוא הקול של מתן תורה, מוכרח קול זה לחדול ולהיפסק בפתח אוהל מועד...

”ולפעמים, כאמור, קיבלה השיחה גוון עיוני-למדני. כך לדוגמא בפסוק בסוף פרשת תצוה אודות המזבח הפנימי: ”לא תעלו עליו קטורת זרה ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו... קודש קדשים הוא לה”.

ופירש רש”י: ”קודש קדשים הוא — המזבח מקודש לדברים הללו בלבד, ולא לעבודה אחרת”. לאחר שהרבי דן בדברים בהרחבה בדרך הפשט, הוא מוסיף ומוציא מדברי רש”י יסוד הלכתי חשוב: האיסור להעלות דברים זרים על המזבח הפנימי אינו איסור העלאה גרידא, אלא הוא דין בחפצא של המזבח, שנתקדש רק לקדשים המיועדים לו. מטעם זה אף חזר רש”י והדגיש ”המזבח מקודש לדברים הללו” (אף שידוע לנו כבר שבמזבח הכתוב מדבר). ומכאן, לימד הרבי, יישוב לקושיא שהניח המנחת-היגד ב”צריך עיון גדול”: למה לא החשיבו מוני המצוות את איסור הקטרת קטורת זרה ואת איסור הקרבת עולה מנחה ונסך על המזבח הפנימי לשני לאוין נפרדים? לשיטת רש”י קושיה מעיקרא ליתא: אין כאן איסורים פרטיים נפרדים, אלא זהו דין מדיני המזבח, שהוא מקודש לדברים המיועדים לו בלבד, וכל העבודות האחרות נשללות ממנו בדרך ממילא.

”בדרך זו עסק הרבי לאורך השנים בכמה וכמה גדרים של מצוות והלכות לפי דרכו של רש”י. בהם: ‘לפני עיור’, ערלה, בשר בחלב, ורבות כהנה”.

אם הדוגמאות הקודמות שהזכרתם הן בסגנון של ‘עומק הפשט’, בדוגמאות האחרונות ניכר שינוי העולמות השונים. הרעיון האחרון כבר נשמע בסגנון ‘ישיבתי’ נוסח לייטא... מעניין גם ממי קיבל הרבי את דרך ליימודו, ואת מי ראה כרבותיו בתורה.

”מה שאתה מכנה ‘שילוב העולמות’ הוא אכן אחד המאפיינים המרכזיים של משנת הרבי זי”ע, ומרגלא בפומיה שהתורה על כך חלקיה היא ‘תורה אחת’. בדרך העיון הרבי ראה עצמו, במידה רבה, כתלמידו של הגאון הרוגצ’ובי, שלאורך השנים היה דולה ומשקה מתורתו בשופי. אפשר להעזי ולשער שדרך הדיוק הושפעה מרוחו של אביו הגדול, הגאון המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן זצוק”ל זיע”א. כתביו — המעטים יחסית ששרדו והגיעו לידנינו (ונדפסו בחמשה כרכים גדושים) — מיוסדים על דיוק בפרטים ודיוק בשמות, מדוע דווקא אמורא פלוני הוא שאמר מימרא זו וזו, ומאי טעמא אמור דין זה דווקא במסכת זו. וזה מביאני אל יסוד נוסף, שיש בו נטיה אל עולם הרמז. ברוב מוחלט של הפירושים שרש”י מצטט מן הגמרא ומן המדרשים, איננו מזכיר את שם אומרו. בעל סדר הדורות התייחס לכן, ובעקבותיו כך כן ה”בני יששכר” ב”אגרא דכלה”. אבל זעיר פה זעיר שם חורג רש”י ממנהגו ומציין את שם האומר. במקומות אלה היה הרבי מוצא את הקשר של הדברים למשנתו של אותו התנא, בבחינת ”הוא היה אומר”.

”דוגמא אחת לכך בפירוש רש”י לפרשת אמור. על הפסוק ”ובקוצרכם את קציר ארצכם”, המופיע בעיצומה של פרשת המועדות, כותב רש”י: ”אמר רב אבדימי ברבי יוסי: מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן, ראש השנה ויום הכפורים והחג מכאן? ללמד שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי, מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש ומקריב קרבנות לתוכו”. וצריך להבין: מדוע נחשבת נתינת לקט שכחה ופאה כהקרבן קרבן? ואם משום צד הקרבן שיש בכל נתינת צדקה — מדוע לקט שכחה